

یادداشتی درباره سقاخانه و هنر مدرن

آیا می‌توان سقاخانه را جزئی از مدرنیسم ایرانی تعریف کرد؟

شهرزادرویانی

از جریان سقاخانه گاهی به‌عنوان تنها جنبش هنری در تاریخ هنر ایران نام برده شده است. حمید کشمیرشکن در کتاب «کنکاشی در هنر معاصر ایران» طولانی‌ترین فصل را به بررسی تاریخی این جریان هنری اختصاص می‌دهد. افتتاحیه موزه هنرهای معاصر ایران در سال ۱۳۵۶ برپایی نمایشگاهی از این جریان هنری است. بخش عمده آثار دو نمایشگاه اخیر موزه هنرهای معاصر تهران، با دو موضوع متفاوت، به این جریان هنری و دیگر مدرنیست‌های نام‌آشنا مربوط می‌شد و هنرمندان سقاخانه، سال‌هاست که از موفق‌ترین هنرمندان ایرانی در حراج‌های داخلی و بین‌المللی هستند. همچنین بیشترین اثر نظری در حوزه هنر مدرن و معاصر درباره جریان سقاخانه و هنرمندانش انجام شده است. تأثیر و رد آثار این جریان را هنوز هم می‌توان در آثار بسیاری از نقاشان، مجسمه‌سازان، هنرمندان نقاشی‌خط و طراحان گرافیک معاصر ایران هم مشاهده

است. این ترکیب به این شکل کمتر در میان آثار زنده‌رودی دیده می‌شود. از سوی دیگر دراین‌میان اثری از بهزاد گلیپایگانی، هنرمند هم‌دوره با حسین زنده‌رودی، به‌خوبی بیانگر مهارت هنرمند درباره تاپیوگرافی و تسلط او بر پیوستگی فرم‌های حروف به‌ویژه حرف «ه» است. گرچه گلیپایگانی از هنرمندان توانایی مکتب سقاخانه بود؛ اما حسین زنده‌رودی آثار او را تقلیدی از هنر خوشی خواند و در نتیجه گلیپایگانی تمام آثار خود را کنار حیاط خانه سوزاند و تعداد کمی از آثار این هنرمند مکتب سقاخانه تاکنون به جا مانده است. او کمی بعدتر عمر خود را نیز با هنرش از دست داد.

در بین آثار نمایشگاه کلکسیونر صادق تبریزی را می‌توان نمونه‌ای منحصربه‌فرد در میان آثار این هنرمند به شمار آورد. آثار نقاشی‌خط تبریزی معمولاً رهاتر هستند و کیفیتی بیانگر دارند؛ اما در این اثر او توانایی‌اش در تکنیک خوش‌نویسی و تسلطش بر ترکیب‌بندی را به نمایش می‌گذارد. درعین‌حال با افزودن بر جزئیات، نگاه بیننده را به‌خوبی در سراسر اثر بازی می‌دهد. آن‌گونه که نصرالله افجه‌ای با فرمی متفاوت از حروف برگرفته از گیسوان قهوه‌ای‌رنگ مجالی دیگر برای تایش حروف یافته است.

محمد احصایی اثری از مجموعه ماندگار «الله» را در رنگی دیگر خلق کرده و روشنایی و نور را با این اثر یادآور می‌شود. اگرچه همچنان واژه الله در چهار طرف به چشم می‌آید؛ اما با رنگ‌های روشن و حسی از تقدس تکرار این واژه بر بوم.

هنری، در تلاش‌اند تا با بیان غیرمستقیم، دیدگاه‌های فردی– اجتماعی و مسائل عمیق بشری را که جامعه امروز ایران با آن درگیر است، به‌طور مبهم و ناواضح به تصویر بکشند و مسائلی از قبیل شکست، تبعید، تحول، تبعید، زخم، روح و حقیقت را به نمایش بگذارند. از طرفی هنرمندان ایران در چند سال اخیر به سبک‌های جدیدتر و التقاطی روی آورده‌اند و صحنه هنری ایران دیگر به انواع سنتی‌تر هنری مثل نقاشی، خطاطی یا مجسمه‌سازی محدود نشده و شمار این قبیل انواع هنری جدید و ترکیبی بسیار بیشتر از قبل است. هنر چیدمان (اینستالیشن) و هنر اجرا با قابلیت‌ی چندگانه برای اهدافی متفاوت به کار گرفته می‌شوند. هنرمندان در هنر چیدمان با استفاده از متریال ساده ولی مناسب، توانسته‌اند پیام‌های پیچیده را با استفاده از اجزا در قالب یک کل با پیامی دریافت‌شدنی و حسی درک‌کردنی از کل اثر انتقال دهند؛ مانند چیدمان وزن باد از مجتبی روحانی. همچنین ترکیب این‌نوع هنر با هنر اجرا به شکلی هارمونیک وکل‌گرایانه در راستای اهداف اکتیویستی در صحنه هنری ایران به خوبی مورد استفاده قرار گرفته است؛ نمونه برجسته آن هنر عمومی «ماهی‌ها در تنگ نمی‌مانند» که مجموعه‌ای چندرسانه‌ای بود از انواع هنری چیدمان، اجرا و موسیقی در مرکز تجاری اپال در تهران. از دیگر نمونه‌های مولتی‌مدیای اخیر، سوزن‌رال تحسین‌برانگیز سمانه ابری با موضوع «آفرینش» بود که از سبک‌های نقاشی و مجسمه به‌خوبی بهره برد و توانست مخاطب را درگیر اثر کند. از منظر محتوا هم نگاه مادی‌گرایانه او به موضوع آفرینش جسورانه و درخور توجه بود.

توجه ویژه به‌بافت اثر هنری و تمرکز بر متریال شرقی

ایجاد بافت در نقاشی با استفاده از لایه‌های زمخت رنگی، روشی پر ریسک است که برای دریافت نتیجه بهینه در فرمتی متناسب با محتوای اثر، توانمندی و مهارت هنرمند را طلب می‌کند. این نوع استفاده از بافت در دوران اخیر به‌خصوص توسط هنرمندان جوان‌تر به خوبی به کار گرفته شده و نمونه موفق آن آثار نیشا نیوزپور در نمایشگاه طبیعت جاندار است. او با هنرمندی توانسته تضادی موفق از محتوای لطیف و تصاویر مبهم و بافت زمخت در آثارش ایجاد کند و به واسطه این تضاد تأثیر درخور توجهی بر مخاطب بگذارد. همچنین استفاده از مدیاهای شرقی‌تر مثل پارچه–نخ و آمیختن آنها با متدهای نوین به نسبت غربی‌تر از آثار هنرمندان جوان دوران اخیر مثل سارا سلیمیانی، زهرا حبیبی و ترگس محمدیان که همگی به طرزی خلاقانه متریال و مدیاهای کهن‌تر را در سبکی نوین به کار گرفته‌اند.

دغدغه‌مندی آثار هنری خلق‌شده با موضوعات اجتماعی–سیاسی

وضعیت پرتلاطم این روزهای ایران تأثیر حادکثری بر افکار و عواطف هنرمندان داشته است؛ به‌طوری‌که با وجود فشارهای بسیار، باز هم هنرمندان با روش‌های متفاوت مستقیم و غیرمستقیم در پی نقد مسائل مهم موجود در جامعه بوده‌اند و جدای از آثار مستقیمی اکتیویستی، به خلق هنرهایی که در بطن به موضوعاتی از قبیل زنان، فقر، جنگ، اعدام، ناامیدی و… می‌پردازد، روی آورده‌اند. این دغدغه‌مندی آثار در دوران اخیر به نهایت خود رسیده و همواره در حال افزایش است.

به‌طورکلی، رویکردهای جدید هنر ایران نمایانگر ارتقا و تجدید حیات این هنر در دوران معاصر است. این تغییرات نمتنها از نظر تکنیکی و فرهنگی بلکه از نظر تأثیرگذاری هم در داخل و خارج از مرزهای ایران اهمیت داشته و به هنر ایران امکان می‌دهند تا پیام‌های فرهنگی و اجتماعی خود را به شکلی مؤثرتر و جذاب‌تر به جامعه جهانی منتقل کنند و تأثیرات عمیق‌تری ایجاد کنند.

رویکردهای جدید در هنر معاصر ایران

می‌کنند. این امر نشان‌دهنده ارتقای جایگاه هنر در بین قشر جوان و تغییر نگرش عمومی به هنر است.

ایجاد روش‌های خلاقانه در خلق اثر

هنرمندان ایرانی، با استفاده از روش‌های خلاقانه و نوین، تجربه متفاوتی از اثر را ایجاد می‌کنند. در این روش، هنرمند با استفاده از علائم و نمادهای فرهنگی، عناصر سنتی و اسطوره‌ای و تاریخی ایران، آثار پست‌مدرن خلق می‌کند. چالش بین سنت و مدرنیته، زشتی و زیبایی، قدس و عام، شخص و جامعه، فضا و زمان، حق و باطل، زبان و سکوت، حاضر و غایب در آثار این دسته از هنرمندان به چشم می‌خورد. برای مثال یزدان سعدی با تخریب اثر به قصد زیبایی، تلاش می‌کند تا با به‌کارگیری روشی نوین– پارادوکسیکال (تخریب اثر به قصد زیاکردن آن) ارتباط بین گذشته و حال را با بهره‌گیری از عناصر سنتی به نمایش بگذارد.

توجه به کارگیری سبک‌های هنری متناسب با پیام اثر

سبک اکسپرسیونیسم هنرمندان را قادر می‌کند تا احساسات و عواطف متفاوتی را که در دوران پرتشویش فعلی تجربه می‌کند به خوبی به تصور بکشند. این سبک که زاده دوران جنگ و تداعی‌کننده عمق درک درونی هنرمند از اتفاقات بیرونی است، گزینه مناسبی برای ارائه هرچه بهتر درونیات هنرمند و منعکس‌کننده موفق تشنجات فعلی جامعه است. از نمونه‌های آن آثار هادی خانی در نمایشگاه «روایی سکوت» و نمایشگاه «اتاق روشن» از دلناز طاهری است که با به‌کارگیری رنگ‌های پررنگ ولعاب و نقش‌های اکسپرسیو عواطف درونی خود را به‌خوبی به اثر منتقل کرده‌اند.

یکی دیگر از سبک‌های هنری که در دوران اخیر رشد فراوانی داشته، سبک‌های انتزاعی و مفهومی است. هنرمندان ایرانی با استفاده از ظرفیت‌های این انواع

جغرافیای خاص در پی رسیدن به بهترین و تأثیرگذارترین شکل خود مدام در حال به‌کارگیری این عواطف و افکار، دست‌خوش تغییر است. هنرمندان با بهره‌گیری از تکنیک‌ها و فرم‌های جدید و التقاط آنها با انواع و سبک‌های دیرینه‌تر هنری، موفق به بازآفرینی مفاهیم درخور موقعیت فعلی جامعه و انتقال پیام، احساس یا افکارشان به بهترین شکل خود می‌شوند. در ادامه به شماری از این رویکردها در دوره اخیر می‌پردازم.

روند رویه‌رشد شمار و کیفیت گالری‌ها و مجموعه‌داران

یکی از نشانه‌های رشد و توسعه هنر در جامعه، تعداد گالری‌ها و فضاهای نمایشگاهی است که به علاقه‌مندان به هنر فرصت می‌دهد تا با آثار هنرمندان آشنا شده و تعامل داشته باشند؛ همچنین فضایی برای عرضه و فروش آثار و حمایت از هنرمندان فراهم می‌آورد. با وجود مشکلات و رکود اقتصادی، فضای خاص داخلی، نظارت بیشتر و دشواریت بودن تعاملات بین‌المللی در سال‌های اخیر، تعداد گالری‌های هنری در شهرهای بزرگ ایران به‌طور درخور توجهی افزایش یافته است. همچنین امروز شاهد حضور گالری‌های فعال و متعدد در مناطق مختلف شهر هستیم و تمرکز موقعیت مکانی گالری‌ها فقط بر برخی مناطق تهران نیست. علاوه بر تعداد، کیفیت و حساسیت نسبت به نحوه نمایش آثار نیز بهبود یافته است. نمایش آثار خاص، خلاقانه با متریال موقت با سود کم یا غیرقابل فروش و کشف هنرمندان نوظهور با سبک‌های جدید (به‌جای چسبیدن صرف به آثار مستری که از اصلی‌ترین رسالت‌های گالری‌هاست، به‌طور قابل ملاحظه‌ای ارتقا یافته است. از طریقی تعداد مجموعه‌داران جوان‌تر نیز روندی صعودی داشته است. این مجموعه‌داران، بخشی از قشر جوان و حتی غیرهنری جامعه هستند که علاقه و حمایت خود را به هنر ابراز

اخبار برگزیده

نمایشگاهی از هنرمندان معاصر در «باشگاه»

«چگونه می‌توان هنرمندی ایرانی (ن)بود»

نمایشگاه «چگونه می‌توان هنرمندی ایرانی (ن)بود» با شش اثر از هنرمندان معاصر روز جمعه ۲۱ مهر ساعت ۱۶:۰۰ در گالری «باشگاه» افتتاح می‌شود. این نمایشگاه با آثاری از هلاوار امینی، محمد رحیمی، الهام نفیسی‌فر، مهدی حامدی، اوریا محمودی و رضا مرادی به هنربانی حافظ روحانی با نگاه به هویت ملی شکل گرفته است. روحانی درباره این نمایشگاه می‌گوید: «همه آن هنرمندانی که در طول همه قرن‌های اخیر کوشیدند راهی میانی را بجویند و آن دو مفهوم متضاد «سنت» و «مدرنیسم» را در کنار هم در آثارشان بکنجانند، بعدتر نوستالگرا خوانده شدند. آنها در جست‌وجوی تلفیق آن تضاد ناممکنی بودند که حال سده‌هاست در هنر این سوی جهان شکل گرفته و به حیاتش ادامه می‌دهد و دارای تاریخ و سنت‌هایی از آن خودش شده و مفهومی برآمده از یک تضاد که حال انکار فارغ از توصیفش در قالب امر اکزوتیک واجد کیفیت‌هایی مخصوص به خود شده است؛ کوششی برای گنجاندن دو نوع نگاه و از همه مهم‌تر تلاش برای حفظ آنچه هویت فرهنگی و ملی خوانده می‌شود که انکار در قالب در کنار هم نهادن سنت‌های بصری کهن‌تر به‌جامانده از قبیل با تکنیک‌های نوین برآمده از آن‌سوی آب‌ها ممکن می‌شد. نمایشگاه «چگونه می‌توان هنرمندی ایرانی (ن)بود» تلاشی است برای حفظ هر دو دنیا و راهی برای دستیابی به هدفی که در قالب جمله «بیان ملی با زبانی جهانی» توصیف شده است. نمایشی کوچک از تلاش همه آنهایی که خواستند آنچه را هویت ملی خوانده می‌شود، در قالب آثار هنری حفظ کنند». علاقه‌مندان می‌توانند برای بازدید از این نمایشگاه از جمعه، ۲۱ مهر تا ششم آبان هر روز از ساعت ۱۲:۰۰ تا ۲۰:۰۰ و روزهای جمعه ۱۶:۰۰ تا ۲۰:۰۰ به گالری «باشگاه» به نشانی خیابان کریم‌خان، خیابان خرمند، خیابان حسینی، شماره ۱۳، طبقه سوم مراجعه کنند.

نقاشی گمشده «رامبرانت»

یکی از تابلوهای نقاشی اثر «رامبرانت» که اخیراً کشف شده است، درحالی در حراجی به مزایده گذاشته خواهد شد که انتظار می‌رود بیش از ۱۸ میلیون دلار فروخته شود. به نقل از آرت‌نیوز، گاهی اوقات تغییر اطلاعات مربوط به منشأ و هویت یک اثر هنری می‌تواند تا حد قابل‌توجهی در ارزش‌گذاری قیمت آن تأثیرگذار باشد. اخیراً این نکته شامل حال یک تابلوی کوچک نیز شده است. ارزش تابلوی نقاشی از منظره شبانه در پیش‌تر تصور می‌شد توسط یکی از شاگردان «رامبرانت» نقاشی شده است، پس از اینکه به عنوان یکی از آثار هنری خود این هنرمند چیره‌دست هلندی شناسایی شد، به‌طور قابل‌توجهی افزایش پیدا کرد. زمانی که تابلوی نقاشی «ستایش پادشاهان» در سال ۲۰۲۱ در حراجی «کریستیز» واقع در آمستردام به مزایده گذاشته شد، ارزش تقریبی آن بین ۱۰ تا ۱۵هزار یورو برآورد شده بود. این در حالی است که در ششم دسامبر، مسئولان حراجی «ساتییز» این نقاشی رنگ روغن را با قیمت تقریبی ۱۰ تا ۱۵ میلیون پوند (معادل ۱۲.۲ میلیون دلار تا ۱۸.۴ میلیون دلار) در جریان حراجی آثار استادان قدیم نقاشی و آثار هنری قرن نوزدهم میلادی ارائه خواهند کرد.

در سال ۲۰۲۱، این نقاشی از یک مجموعه خانوادگی آلمانی در حراجی «کریستیز» آمستردام سر درآورد. در آن سال حتی با وجود اینکه این نقاشی به یکی از شاگردان «رامبرانت» منسوب بود، مورد توجه خریداران قرار گرفت و از قیمت‌های برآوردی فراتر رفت و در نهایت به قیمت ۸۶۰ هزار یورو فروخته شد. مالک کنونی این نقاشی، از «جورج گوردون» یکی از مشهورترین کارشناسان «ساتییز» خواست تا بار دیگر این نقاشی را برای شناسایی خالق آن بررسی کند. روند بررسی این کار ۱۸ ماه طول کشید و در جریان آن از فناوری تصویربرداری فرورسرخ استفاده شد و درنهایت این نقاشی به «رامبرانت» نسبت داده شد. به گفته «گوردون» ارزش این نقاشی بر اساس قیمت فروش اخیر نقاشی‌های «رامبرانت» برآورد شده است؛ چراکه در جولای سال ۲۰۲۰ یک نقاشی پودنگاره از این هنرمند با توجه به برآورد ۱۲ تا ۱۶ میلیون پوندی به قیمت ۱۴.۵ میلیون پوند فروخته شد. همچنین در سال ۲۰۱۸، یک نقاشی رنگ روغن تصویرگر مسیح در حالی به قیمت ۹.۵ میلیون پوند به فروش رسید که ارزش آن بین هشت تا ۱۰ میلیون پوند تخمین زده شده بود. «لوور اوبوسی» این نقاشی را خریداری کرد. رکورد گران‌ترین اثر فروخته‌شده «رامبرانت» در اختیار حراجی «کریستیز» است؛ در سال ۲۰۰۹ نقاشی «پرتره مردی با دستانی در کنار کمر» به قیمت ۲۳.۲ میلیون یورو فروخته شد. «رامبرانت فان راین» به اندازه‌ای شهرت دارد که ما حتی امروزه این نقاش چیره‌دست هلندی را با نام کوچک صدا می‌زنیم. او که تابلوهای نقاشی با موضوعات مختلفی از جمله منظره و صحنه‌های تاریخی و اسطوره‌ای را خلق می‌کرد، در بخش اعظمی از قرن هفدهم میلادی چهره برجسته هنر هلند بود. او علاوه بر اینکه برخی از مهم‌ترین پرتره‌های گروهی عصر طلایی هلند را خلق کرده است، حدود ۸۰ پودنگاره در قالب تابلوی نقاشی و طراحی از خود به جای گذاشت. بهره‌گیری استناده «رامبرانت» از نور، او را به یکی از محبوب‌ترین نقاشان در بین هنردوستان امروزی تبدیل کرده است. تابلوهای نقاشی «گشت شبانه» و «کلاس تشریح دکتر نیکولاس تولپ» از مشهورترین آثار هنری او به شمار می‌روند.

نقشی از طبیعت مرتضی اسدی در نگارخانه سهراب

نمایشگاه نقاشی‌های مرتضی اسدی با عنوان «با طبیعت آغاز شده‌ام…» عصر جمعه هفتم مهر در نگارخانه سهراب کنشایش می‌یابد. در این نمایشگاه که در این دارنده حدود ۲۵ اثر در ابعاد مختلف از این نقاش معاصر است، طبیعت همچنان نقش اصلی را ایفا می‌کند؛ طبیعت ذهنی هنرمند که در قالب فرم و فضای خلاصه‌شدتری نمود پیدا کرده است. اسدی درباره جزئیات نمایشگاه جدیدش گفت: «این نمایشگاه دربرگیرنده آثاری از دو، سه سال گذشته و نیز تعدادی از آثار جدیدم مربوط به سال ۱۴۰۲ است؛ حدود ۱۴ اثر در ابعاد بزرگ و ۱۰ اثر در ابعاد کوچک که بیشترشان نقشی از طبیعت در خود دارند؛ طبیعتی که ذهنی است و قدری فضای این کارها مینی‌مال‌تر از قبل شده است. می‌توانم بگویم آن تضادهایی که در آثار من وجود دارد در یک کار جمع شده است».

این هنرمند نقاش در توضیح بیشتر رویکرد خود در این آثار اضافه کرد: «رگه‌هایی از ضرب قلم‌های گذشته در ترکیب با سطوح ساده مدرن در این کارها به چشم می‌خورد که فضاهایی چندساحتی ایجاد کرده‌اند». اسدی در این مجموعه، فضای همیشگی آثارش را پی گرفته است و رنگ‌های متنوع و تقسیم‌کار در سطوح متعدد که ویژگی آثار اوست، در این آثار نیز به چشم می‌خورد؛ هرچند به گفته خودش فضای کارها مینی‌مال‌تر شده است. می‌توان گفت طبیعت مهم‌ترین آموزگار این هنرمند است و او خود، بر این باور است که هرچه آموخته از طبیعت بوده است، مرتضی اسدی متولد ۱۳۳۶ در تهران است. دبلیم نقاشی را در سال ۱۳۵۷ از هنرستان هنرهای زیبا، لیسانس نقاشی را از دانشگاه هنرهای زیبای دانشگاه تهران در سال ۱۳۶۷ و فوق‌لیسانس ارتباط تصویری (تصویرسازی) را از دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران در سال ۱۳۷۵ دریافت کرد. سال ۱۳۹۱ در کنترالی خود را در رشته پژوهش هنر از دانشگاه شاهد گرفت. او سابقه تدریس در دانشکده هنر، دانشگاه شاهد، دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، دانشکده هنر و معماری دانشگاه یزد، دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران، دانشکده هنر دانشگاه اصفهان و دانشگاه سوره تهران را نیز در کارنامه دارد.

از سال ۱۳۵۸ در نمایشگاه‌های گروهی و انفرادی متعددی شرکت و جوایز بسیاری نیز دریافت کرده است. نمایشگاه نقاشی‌های مرتضی اسدی با عنوان «با طبیعت آغاز شده‌ام…» از جمعه ۷ تا ۱۹ مهر، در نگارخانه سهراب به نشانی خیابان سمیه، بین مفتح و رامسر، شماره ۱۴۲ پذیرای هنردوستان خواهد بود.